

Rysslands befolkning vill ha frihet

Peter Ericson, Sveriges ambassadör i Moskva 2015–2019

Guest Commentary - Svenska Moskva-ambassadörer reflekterar

9 februari 2022

Sammanfattning: *Rysslands ekonomiska och politiska system är inte hållbart i längden. Varje gång Rysslands befolkning fått chansen att utöva grundläggande fri- och rättigheter har de tagit den. Det kommer att ske igen. Under tiden bör vi fortsätta stå upp för våra principer, se till att våra partners förstår våra ståndpunkter, bestraffa de tjänstemän i ryska rättsväsendet som går regimens ärenden, ge fristad åt oberoende politiker och MR-försvarare, undvika att isolera Ryssland samt främja utbyte med civilsamhället.*

Att tillbringa en tid i Ryssland är en omvälvande upplevelse. Min egen bild av landet har präglats av sammanlagt nio år vid ambassaden i Moskva, i tre omgångar: 1984–85, 1990–94 och 2015–19.

Även när jag tjänstgjort på andra platser har Ryssland ofta spelat en framträdande roll, kanske särskilt när jag rapporterade om amerikansk utrikespolitik från Washington 2001–07 och under min tid som chef för UD:s säkerhetspolitiska enhet 2010–15.

Rysk analys brukar skilja mellan "subjektiva" och "objektiva" faktorer. Jag erkänner att min syn på Ryssland är subjektiv, men den är baserad på objektiva fakta och händelser som jag samlat på mig under en professionell livstid. Jag står således personligen för det jag skriver här. Jag vill dock betona att det inte nödvändigtvis avspeglar UD:s eller regeringens syn.

* * *

Första gången jag kom till Moskva var alltså 1984. Efter att som värnpliktig ha lärt mig ryska vid Försvarets Tolkskola anställdes jag som vaktman på ambassaden. Jag och mina kollegor satt i receptionen, utfärdade viseringar, och övernattade i kansliet med dörrarna låsta inifrån.

Tidigare samma år hade Konstantin Tjernenko blivit generalsekreterare i kommunistpartiet och de facto härskare i Sovjetunionen. Efter bara tretton månader dog emellertid även han på sin post (fram till dess huvudregeln i Sovjet), och efterträddes i mars 1985 av Michail Gorbatsjov.

Jag blev ganska skakad av att som 19-åring komma till Moskva. Den ständiga övervakningen, förstås, men också den låga standarden på allt från byggnader till gator och bilar, och bristen på varor i butikerna. Var detta verkligen en supermakt?

När jag efter ett år skulle åka hem konstaterade ambassadören Torsten Örn att det var två saker man var säker på när man lämnade Moskva: för det första, man kommer tillbaka, och för det andra, då är allting sig likt.

Jag återkom som sommarvikarie 1986 och 1987, men det började nog ändå märkas vissa förändringar. Gorbatsjov började tala om glasnost', öppenhet, och perestrojka, reformer. Ämnen som tidigare varit statshemligheter började debatteras offentligt. De mörkaste sidorna i den sovjetiska historien började dras fram i ljuset.

Jag gick Handels, skrev examensarbete om den nya sovjetiska lagen om statliga företag, och blev antagen till UD. Efter ett års utbildning sändes jag åter till Moskva i december 1990.

Återigen blev jag chockad. Moskva 1984–85 var inget shoppingparadis, men det fanns ändå något i butikerna. Vintern 1990–91 var de helt tomma. Människor visste inte om de skulle få tag på mat till nästa dag. Min chef, Örjan Berner, skickade kollegor till några mindre orter runt Moskva. De såg samma sak.

Det var inte bara ekonomin som var i förfall. Även statsapparaten verkade fallera. Det första jag såg på min nya tv var Eduard Sjevardnadze som hytte med fingret och varnade för att "diktaturen kommer" och sedan avgick som utrikesminister. Snart ogiltigförklarades utan förvarning alla 50- och 100-rubelsedlar, samtidigt som demonstranter sköts till döds vid tv-tornet i Vilnius. Oredan fortsatte under våren.

När statskuppen inträffade 19 augusti 1991 var jag i Sverige. Jag skyndade tillbaka, men när jag landade i Moskva var kuppen redan slut.

Dagen efter, 22 augusti, promenerade jag på stan. Jag har aldrig upplevt en sådan känsla av befrielse, lättnad och i ordets verkliga mening egenmakt som i Moskva den dagen. De gamla gubbarna försökte vrida klockan tillbaka, men folket sa nej och såg till att bända loss makten ur kuppmaakarnas händer och ta den till sig själva.

Jag gick till Lubjanka, torget framför KGB-högkvarteret. Det var proppfullt. I vimlet passerade Jelena Bonner, Andrej Sacharovs änka. På sovjettiden kämpade de tillsammans för frihet och mänskliga rättigheter och blev förvisade till Gorkij (Nizjnij Novgorod). Man kan undra vad hon kände när hon såg den enorma mobilkranen långsamt lyfta upp statyn av Tjekans (KGB:s) grundare Feliks Dzerzjinskij, och hur han hängde där, lite hjälplöst snett, innan han lades ner på en lastbil och kördes iväg till den skräphög av sovjetiska monument som skapades i en park vid Moskvafloden. Tiotusentals människor jublade. Jag också.

Sedan fick jag uppleva upprättandet av diplomatiska förbindelser mellan Sverige och det självständiga Ryssland den 19 december 1991, sex dagar senare Gorbatsjovs avgång som president i ett land som inte längre existerade, kuppforsöket mot Jeltsin 3 - 4 oktober 1993, och mycket annat.

Det var inte en okomplicerad tid, men det fanns mycket hopp och optimism. Vanliga människor upplevde för första gången frihet. De fick lov att resa utomlands, kunde tala och tänka fritt, starta

företag, skaffa datorer. Snart dök det upp ryska program för att skriva med kyrilliska bokstäver i Windows 3.1. Sovjetunionen hade varit avskärmat från världen. Ryssland var en del av den.

Efter 21 år kom jag via Bryssel, Washington, New York och Stockholm tillbaka till Moskva som ambassadör i september 2015. På ytan var förändringarna uppenbara: glittriga köpcentra bräddfyllda med västliga varumärken, moderna skyskrapor, internationella hotellkedjor, nya bilar, många mycket dyra. Men utanför stadskärnorna och på landsbygden var förfallet och fattigdomen minst lika tydlig som under Sovjettiden.

Under fyra år reste jag i hela landet, från Kaliningrad till Vladivostok och Archangelsk till Krasnodar, främjade svensk kultur och svenska företag, hejade på landslaget i VM i både fotboll, ishockey och bandy. Jag möttes av ett stort intresse för Sverige. Ambassadens opinionsundersökningar visade år efter år att två tredjedelar av alla ryssar har en positiv bild av vårt land.

Men jag märkte också, inte minst genom mitt umgänge med oberoende politiker, analytiker, journalister och MR-försvare, hur det demokratiska utrymmet krympte steg för steg, med ständigt nya åtgärder för att förhindra en oberoende åsiktsbildning.

Men ändå: varje gång folk fick tillfälle att uttrycka från Kreml avvikande åsikter tog de chansen. Som 2017, när oppositionen lyckades få majoritet i den stadsdelsnämnd i Moskva där Putin är skriven. Valen ansågs så oviktiga att regimen inte ens brytt sig om att rigga dem. Eller 2018, när Kremls kandidater i fyra guvernörsväl inte fick absolut majoritet i första omgången. Då ökade valdeltagandet i andra omgången och den andra kandidaten, oavsett parti, vann.

Sommaren 2019, mina sista månader i Moskva, ägde de största demonstrationerna på närmare ett decennium rum. Orsaken? Att 19 oberoende kandidater till kommunfullmäktige i Moskva, som lyckats samla in alla namnunderskrifter och övervinna alla byråkratiska hinder, ändå inte tilläts delta.

Det var inte bara demonstrationerna som var de största på länge. Antalet gripna, och det våld som de svartklädda, maskerade poliserna utövade mot de obehäpnade och fredliga demonstranterna, saknade tidigare motstycke.

Det var med både sorg och frustration jag såg kravallpoliserna med tunga batonger slå ner demonstranter mitt framför ögonen på mig, bara ett stenkast från Lubjanka-torget där jag tre decennier tidigare varit med och delat glädjen över att symbolen för förtryckarapparaten, Dzerzjinskij-statyn, monterades ned.

* * *

Allt detta visar både att breda grupper i Ryssland vill ha möjlighet att påverka genom deltagande i politiska processer, och att makten är beredd att gå mycket långt för att förhindra att så sker.

Sedan dess har vi sett otaliga exempel på båda delarna: omfattande demonstrationer till stöd för den av Kreml avlägsnade guvernören i Chabarovsk (en av de fyra), mot korruption och för Aleksej Navalnyj, men också statens mordförsök på sagde Navalnyj, hans fängslande, och krossandet av hans landsomfattande organisation, den snabbt ökande användningen av stämpeln som utländsk

agent, och att nästan alla oberoende politiker antingen befinner sig i fängelse eller varit tvungna att lämna landet för att undvika ett sådant öde.

Som ambassadör i Moskva såg jag det inte primärt som min roll att offentligt kommentera rysk utrikespolitik — det gick heller knappast någon vecka när inte stats-, utrikes- eller försvarsministern förklarade hur Sverige såg på Rysslands illegala annektering av Krim och militära intervention i östra Ukraina, så vår ståndpunkt var utomordentligt klar. Detta gäller ju fortfarande.

Men i dessa dagar med akut invasionshot över Ukraina och ryska propåer om att i grunden förändra den europeiska säkerhetsordning som är en förutsättning för Sveriges och Europas säkerhet går det självfallet inte att bortse från Rysslands utomordentligt negativa utrikespolitiska roll. Förutom kriget mot Ukraina måste också Rysslands ohyggliga agerande i Syrien och den destruktiva roll som det föregivet privata legosoldatsbolaget Wagner ägnar sig åt i en rad länder framhållas.

Ryssland karaktäriseras alltså av tilltagande intern repression och extern aggression.

* * *

Det ekonomiska system som byggts upp de senaste tjugo åren förmår inte generera tillväxt. Levnadsstandarden har sjunkit varje år sedan 2014.

Under min tid som ambassadör brukade jag påpeka att Ryssland till ytan är 38 gånger större än Sverige och dess befolkning 14 gånger större, men att Rysslands ekonomi endast är dubbelt så stor som Sveriges.¹ Detta är inte en stabil grund för en global militärmakt, eller ens den grandiosa självbild regimen håller sig med.

Jag är övertygad om att Rysslands politiska och ekonomiska system inte är långsiktigt hållbart. Under min första stationering var det ingen som förutsåg det som hände under min andra: Sovjetunionens sammanbrott. För mig är det därför allt annat än orimligt att tro att slutet kan komma fortare än man anar — därmed inte sagt att vad som kommer efteråt nödvändigtvis blir bättre, åtminstone inte genast.

Samtidigt tror jag att omvärldens möjligheter att påverka utvecklingen i Ryssland är minimala. Det som sker, det sker genom en inre dynamik som inte kan styras utifrån.

Mina policyrekommendationer blir därför:

- **Fortsätt stå upp för våra principer.**

Vi måste alltid försvara principerna i den europeiska säkerhetsordningen som den formulerats i Parisstadgan² och därefter: varje stats rätt att göra sina säkerhetspolitiska vägval, principen att demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatlighet är alla europeiska länders angelägenhet och en förutsättning för fred och framåtskridande, och så vidare. Det kommer inte att påverka regimen,

¹ Världsbankens och IMF:s senaste siffror säger 2,8 respektive 2,7 gånger.

² Charter of Paris for a New Europe, 21 november 1990. Vörd att läsa (igen).

men det är ett stöd till de demokratiska krafterna i Ryssland, och det är nödvändigt att vi själva vet vad vi står för och inte kompromissar bort våra kärnvärderingar.

- **Var noga med att våra EU-partners och andra viktiga aktörer inklusive USA förstår oss.**

Det är viktigt att våra vänner förstår våra bevekelsegrunder — att dessa principer har en grundläggande säkerhetspolitisk betydelse för oss, och att vi inte är reflexmässigt Rysslandsfientliga (eller söker revansch för Poltava, som många ryssar älskar att tro).

Detta är att slå in öppna dörrar, men förtjänar ändå att sägas. Ytterligare några tankar:

- **Utnyttja till fullo (eller vidareutveckla) EU:s MR-sanktionsregim för att löpande och systematiskt straffa de som går regimens ärenden.**

Åklagaren Aleksej Zjafjarov och domaren Alla Nazarova åstadkom det skamligaste jag sett på mycket länge: "likvideringen" av Memorial, Rysslands ledande organisation för mänskliga rättigheter och dokumentation av Stalintidens förtryck. De bör omedelbart drabbas av personliga sanktioner. Detsamma bör gälla per automatik för alla domare och åklagare i mål baserade på agentlagstiftningen och liknande politiska lagar. Alla som på detta sätt går regimens ärenden bör veta att de kommer att betala ett personligt pris. Även om det inte förändrar deras beteende så är det ett tydligt uttryck för vårt stöd för dem som drabbas.

- **Ge uppehållstillstånd till oppositionspolitiker och MR-försvare som måste fly.**

Vi bör ge fristad till dem som tillfälligt måste överge Ryssland för att undvika fängelse och fortsätta sin politiska kamp.

- **Isolera inte ryska samhället.**

Samtidigt som vi riktar sanktioner mot dem som möjliggör och utför repressionen bör vi vidareutveckla ekonomiska, vetenskapliga och andra kontakter med det bredare ryska samhället. Vi bör visa att regimens bild av ett fientligt Väst är felaktig, och motverka dess försök att isolera Ryssland från omvärlden.

- **Fortsätt stödja civilsamhället, främja kontakter mellan svenska och ryska civilsamhällesföreträdare, kulturaktörer etc, och möjliggör studier i Sverige för fler.**

Detta kommer knappast heller att påverka utvecklingen i Ryssland — men när förändringarna väl sker finns det personer som sett hur ett demokratiskt samhälle fungerar.

Sverige har traditionellt en djup kunskap om Ryssland. Att det gäller på diplomatisk nivå torde framgå av föreliggande skrift, men detsamma gäller såväl militärt som ekonomiskt och kommersiellt. Vi måste upprätthålla denna kompetens och följa utvecklingen i Ryssland nära.

Även om vi inte kan påverka Ryssland kommer det som händer där alltid att påverka oss, så det är viktigt att vi förstår vad som håller på att ske. Och förr eller senare kommer något att ske med besked.